

TÖRTÉNELMI LAPOK.

Az orsz. tört. ereklye-muzeum, a honvéd-egyletek és több hazafias egyesület hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN
az orsz. tört. ereklye-muzeum igazg. öre.

A lap szellemi és anyagi részét illető közlemények az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre czimére küldendők.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Széchenyi-tér 20. sz.

Előfizetési díjak:
1/4 évre 2 kor., 1/2 évre 4 kor.,
egy évre 8 kor.

A m. posta-takarékpénztár claering és cheque-forgalmában a kiadóhivatal száma: 3213

Töredékek

egy aradi fogoly naplójából.

Pfenningsdorf Sándor hagyatékából.

(Folytatás.)

A szolgálatában megvénült lovasoknak szó nélkül ellett tűrniök, hogy legjobb barátjuk, leghivebb társuk idegen kezekre kerüljön, a hol bizonyára nem elismeréssel, hanem kizsákolással fogják eddigi hű szolgálataikat megjutalmazni. S némely viharokban, vészekben megdurvult szív könnyezve válik meg legkedvesebb bajtársától s megindultan véve bucsut vagyona utolsó maradékából, visszatér kasamattájába s néma fájdalommal vigasztalja másik társát, a ki egyetlen lovában egész vagyonát esztette el...

Időközben megkezdtek a tábornokek kihallgatását, melynek befejeztével az ezredek kerültek az auditorok lába. Ez már szeptember hó első napjaiban történt.

A mikor a kihallgatások megkezdődtek, a kasamatták lakói két pártra szakadtak. Tulajdonképen azonban nem is lehetett a véleményeknek ezen kétféle módon való megnyilvánulását pártokra szakadásnak nevezni, mert csak néhányan voltak olyanok, kik hangosan mertek nyilatkozni, a többiek vagy az egyikkel vagy a másikkal tartottak. Ezek közül is csak egyik fél mert nyíltan előállani, a másik hallgatásával adott véleményének kifejezést.

Az öregebbek közül egynehányan, kik megfontolabban gondolkoztak s ilyen ügyekben már tapasztalással bírtak, azt tanácsolták, hogy mindenki tagadjon a meddig csak tud Társairól se valljon be semmit, sőt bátran mondhatja róluk, a mit éppen a rabságból való megszabadításukra szükségesnek tart. Az ezeket követők hallgattak, azáltal adva kifejezést helyeslésüknek.

A többiek — és pedig a legnagyobb szám — meghatározott rosszalásukat fejezték ki a lovagiatlan ajánlat s elvetendőnek vélt terv felett. „Nem egyeztethető össze a magyar lovagiassággal és becsületérzessel — mondták ezek magukból egészen kikelve — olyas valamit állítani egy törvényszék előtt, a mit saját lelkiismeretünk előtt később igazolni nem leszünk képesek.”

„Nem elégedtetek tán még meg azokkal az áldozatokkal, a melyek a becsület mezején eddig elhullottak s azt akarjátok, hogy még több áldozatot is hozzunk? Miért? Hogy ide juthattunk? — felelte egy ellenpárti ezeknek a (a mint magát kifejezte) végeletekig tulzó örülteknek.

„Hát azt akarjátok” — viszonzá ismét az előbbi — „hogy a történelem a saját bevallástok és aláírástok lapján gyáva és aljas bizaárulóknak bélyegezzen becsületeket? Ezért fogtatok fegyvert? En tudom, hogy tar-

mert meggyőződésből, hazámért ontottam véremet. Legalább utódaink büszkeséggel tartanak meg emlékezetükben!!“

„Eljen, ugy van,“ kiáltották a párthivek, míg az ellenkező véleményen levők hallgatásukkal adták tudtukra, hogy nem hajlandók szándékuktól eltérni.

Naponkint folytak ezen kérdés felől hevesebbné hevesebb viták s nem esoda, hisz ez volt a legfontosabb kérdés, mi felett tisztába kellett jönniök. Az ugynevezett „praktikusok“ pártja napról-napra kevesbedett Sokan mégis rendíthetetlenül megmaradtak elhatározásuk mellett.

A kihallgatás ezredenkint történt különböző hadbírók előtt, a kik véleményüket s kihallgatási methodusukat illetőleg más más nézetet vallottak. Az emberies érzésük teljesen indifferens phlegmával végezték a kihallgatást: szóról szóra leirtak mindent, a mit tollba mondtak nekik s a kihallgatás végeztével udvariasan köszönve, bocsájtották el a vádlottat. Arczkifejezésül világosan elárulta, a mit gondoltak magukban: „Ered csak szerencsétlen; hisz iteleled ugyis ki volt mondva már, még mielőtt idejöttél volna.”

A többiek, a kik nem elégedtek meg azzal, hogy ismervén rettenetes helyzetünket, már előre tudták jövendő szomorú sorsunkat, a legraffináltabb kereszt kérdéseket intézték a vádlottakhoz. Ha valamelyikről észrevették, hogy tagadással akarja életét megmenteni előkeresték az összes ellene tanuskodható okmányoka s nem mellőzték el egy olyan tanu kihallgatását sem ki — bár a legesekélyebb mértékben is — hozzájárulhatott a hazájáért vérezett, szerencsétlen honvéd sírgödérének a megásásához.

Mi már körülbelől tájékozva voltunk a sorsunk felett döntő forumok igazságérzete felől.

S jól esett látnom szerencsétlenségünkben is, hogy azok az emberek, a kik elítéltek bennünket, a kik elvettek tőlünk mindent, a mivel csak birtunk s a kil mindent — ha nem is teljes meggyőződésükből — igazságosnak jelentették ki, mondom azok az emberek legalább kimérettel bántak el velünk s az emberies érzélatálatával teljesítették köteleességüket. Nem szólok másiakról, a kiknek eljárását jellemezze e néhány szó: „Részcsitse az Isten őket hasonló sorsban.”

Szeptember első napjaiban Pestre szállították mind azokat az egyéneket, kik a honvéd hadbírói karhoz vagy tábori lelkészséghez tartoztak. Azt mondták nekik, hogy ott fognak jövendő sorsuk felett határozni.

A kihallgatások az egész hónapon át tartottak. A tábornokek ítéletei már kimondattak, csak a megerősítés volt még hátra.

(Folytatása köv.)

Klapka tábornok

a Kossuth—Görgei-ügyről.

(A „Correspondance de Pesth“ 1881. évfolyamából.)

I.

Nincs mélyebb fájdalom annál, melyet érzünk, látván, hogy rendítő események közepett egy nagy ügy sorsa azon férfiak személyes viszálykodásától van függővé téve, kiknek kezeibe tette le a végzet ezen ügy eldöntését. Mi, kik túléljük a Magyarország jogáért és szabadságáért vívott harcot, szívünk mélyében annak idejében gyakorta éreztük ezen fájdalmat. Csupán az idő, a minden sebet begyógyító ir tudta a mi keserőségünk érzetét enyhíteni és csak nagy ritkán emlékeztünk még vissza azon szomorú napokra, melyek a bukást megelőzték.

Evek óta elpihent már a harc és csak időközönként hangzottak fel panaszok azon hatásról, melyet a debreczeni függetlenségi nyilatkozat egy részről és Görgei állítólagos árulása másrésztől — történészeink különböző felfogása szerint — előidézett.

Kossuth rövid idő előtt megjelent „Irataim az emigrációból“ a már-már elzúllott viszálynak újabb táplálékot nyújtottak. Kossuth ezen könyvében Görgeit az árulás vádjával sujtotta; Görgei ez által indíttatva érezte magát mindazon hibákra rámutatni, melyeket nézete szerint Kossuth elkövetett. E hibák legnagyobbikaként az ápril 14-iki debreczeni függetlenségi nyilatkozatot jelöli meg, mely — mint bizonyítani iparkodik — minden későbbi bajnak megteremtője lett.

Mínt hogy Kossuth az ezen nyilatkozatra vonatkozó fejezetben, valamint Görgei is utolsó iratában

gyakran hivatkoznak reám, hazafias kötelessége vélek teljesíteni, midőn a mennyire még emlékezni lehetésemben bizhatom, felvilágosításul vagy helyreigazításul egyetmást hozzáteszek a vitázó felek állításaihoz.

A Kossuth és Görgei közt folyó személyeviszálykodást csak úgy érthetjük meg, ha 1848-iki harcaink kezdetéhez visszatérünk.

A február hóban Párizsban kitört forradalom villamos csapásként hatott Európa valamennyi népére. A francia köztársaság kikiáltásának híre még alig volt elterjedve, midőn Olaszország már is mozogni kezdett. Alig egy pár hét múlva Felsőolaszországban csakugyan kitört némely helyen a lázadás, Berlinben és Bécsben pedig az ismeretes márcziusi események következtek be és Magyarország is elérkezettnek hitte az időt, hogy ősi alkotmányos jogainak visszaállítását a pozsonyi országgyűlésen követelje.

Megszülettek az 1848-iki törvények, melyek a király szentesítését is kinyerték, az országgyűlés berekesztése után pedig az új felelős miniszterium megkezdte Pesten működését. Hadügyminiszterré az épp oly kitűnő hazafi, mint derék katona Mészáros huszárezredes lett egyidejűleg tábornokká való előléptetése mellett kinevezve. De mivel Mészáros akkori tartózkodása helyéről, az olasz harctérről vissza nem térhetett, egyelőre a miniszterelnökség mellett Batthyány vette át a hadügyminiszterium vezetését is.

Hónapok teltek el tehát, míg az ezen miniszterium munkaköréhez tartozó dolgok magában Magyarországon voltak elintézendők és a hadseregnek magyar és osztrák hadsereggé való kettéosztása bekövetkezhetett. Ezen utóbbi kérdés elintézéséig tehát még mindig a bécsi miniszterium intézkedett a Magyarországon állomásozó sorsapatok és határ-

TÁRCZA.

Emlékirataim.

Irtta: *Csetz János tábornok.*

— Utánnyomási jog fentartva. —

A viharok korszaka.

Magyarországot felhívták a harcra s a hazafiak megfogadták, hogy az egyenlőtlen harcot felveszik s vagy győznek, vagy meghalnak.

Juliusban parancsot kapott Mészáros, hogy azon csapatok élére álljon, melyeknek az volt a feladata, hogy az ország délkeleti részén, a Szt. Tamásnál összpontosított szerbek ellen küzdjenek.

Néhány nappal Jellasi leveretése után, Verbászra utazott Mészáros. Én parancsot kaptam, hogy kísérem el őt. Itt kezdődött tulajdonképen hadi pályám.

Néhány napot az ellenség megfigyelésével töltöttünk s egyik napon parancsot kaptunk, hogy a roham másnap reggeli 3 órakor lesz. Minden egyes hadsegéd és vezérkari tiszt 8 órára Mészároshoz lett rendelve, hogy az utolsó instrukciókat kézhez vegyék. Mindnyájan pontosan meg is érkeztek s Klauzál 1/4 9-kor a rendeletek ledictálásához fogott. E közben azonban egy, az akkori támadással semmi összefüggésben nem levő előadást tartott, a melynek következtében a parancs kiadás, se 10 órakor este, mint kilátásba volt helyezve, se éjjeli 12 órára el nem készült. Mészáros már maga is türelmetlenül várta azt. Végre 2 órakor — tehát egy órával a roham előtt —

kézbesítették minden aláírás nélkül a rendeleteket a csapatparancsnokoknak. 3 órakor csapataink elindultak s 4—5 kilométernyire közeledtünk Szt. Tamás sánczaihoz.

A szerbeknek oly szépen kieszelt megrohanása természetesen nem sikerült a parancsok későn történt kiadása miatt. Ellenkezőleg az ellenség teljesen felkészülten várt bennünket a sánczokon. A részünkről felesleges dolgokkal elpocsékolta időt az ellenség bölcsen kihasználta.

Mészáros belátta, hogy ha a szerbeket, a kik jól megerősített sánczaikban táboroztak, e pillanatban megtámadja, csak hiába való vérontást okozna.

Igy csak arra szorítkozott, hogy demonstráljon Szt. Tamás előtt

Elainte mindkét részről lövöldözések történtek a nélkül, hogy ezek a legesekélyebb kárt okoztak volna. Nekünk se sebesültünk, se halottunk nem volt. Annyit elértünk mégis, hogy a szerbek 60 jól megrakott kocsiját hatalmunkba kerítettük. Az erkölcsi eredmény zérussal volt egyenlő.

A honvédelmi bizottmány Mészároost azonnal viszhívta, miután rá Pesten sok sürgős ügy várakozott. Csak Perczel Mórnak sikerült 1849 áprilisában Szt. Tamásnak bevételre, a mi által a szerbek hatalmát időlegesen megtörte.

Pár nap múlva ezután Mészárossal Pestre érkeztem, a mely időközben valódi táborrá alakult át. Mindenütt igazi chaos uralkodott. Csak azon körülmény szolgált megnyugtatóként, hogy Batthyány s a honvédelmi bizottmány gondoskodása folytán a legfontosabb stratégiai pontok, mint Komárom, Pétervárad és Lipótvár a mi hatalmunkban voltak s a melynek parancsnokaiul Nyári

örök felett. Mindazonáltal Bécsben is belé kellett nyugodniok a csapatoknak Magyarországon a magyar miniszterium által a körülményekhez képest elrendelt elhelyezésébe.

A magyar csapatok ezen kettős függésének lejtébe, a magyar miniszterium bizonytalan hatalmi körének ezen korszakába esett a szerb felkelés. A Magyarországon állomásozó csapatok legnagyobb részét a harczerére rendelték; egyidejűleg ezen intézkedéssel a 10 első magyar honvédszázalój felállítását meghatározották.

A harci események későbbi folyamában honvédség és sereztisztjei között csakhamar bajtársi viszony keletkezett, mely még bensőbbé lett, midőn Jellasics levette az álcát és a Dráván átkelve, eregével az ország szívébe nyomult. Senki sem kétkedett abban, hogy ezen a bécsi kamarilla által zótt árulás célja nem volt kevesebb, mint a magyar alkotmányosság megdöntése. Valamennyi magyar tiszt íetett, hogy a haza ügye mellett nyilatkozzék. A nem magyar tisztek közül, kiknek szabadságukban lott a hadsereget elhagyni, vagy a magyar alkotmányra felesküdni, egy tekintélyes rész ez utóbbira zánta el magát.

Midőn Jellasics Magyarországból kiszorított s Bécsből a csapatparancsnokok felszólítást kaptak, hogy tőlük elszakadjanak, sőt a mi több, hogy egykori harctársaik ellen fegyvert is fogjanak, ekkor is követeltük az összes hadsereg esküjét a *magyar alkotmányra*. Ezen eskü mindenütt, hol magyar csapatok léteztek, *letételt és e naptól fogva Magyarországon nyílt harcban állott Ausztriával*. Ezen vaséjszer parancsolta Magyarországra, hogy ezredéves politikai létének és szabadságának megővésére minent elkövessen azon áruló és igazságtalan támadásokkal szemben, melyeknek ki volt téve. E percztől

vívós energiája s éles látása folytán Klapka, báró Stein, s Asbóth nevezettek ki. Kossuth egy második felhívást készített ki az országban „győzni vagy halni“ felirással, mely gyújtó nyelvezetével termékeny talajra talált. Innál is inkább, miután hirtelen híre ment, hogy Windischgrätz az utasítást kapta, hogy a magyar alkotmányt megsemmisítse és a szabadságmozgalom vezetőit kivégeztesse. Hogy Windischgrätz megfelelő ember volt ezeknek a hatalmas remítéleteknek végrehajtására, azt kimutatta később történt bevonulásakor Blum Róbert s mások végzettségével.

A végtelen zavar s nagy izgatottsághoz, a melyekben a napokban uralkodott, hozzájárult a lánchíd iratlanul történt beomlása, a mely sok emberéletbe került. A mint az első ijedségen túl voltak, azonnal gitó egyesületek alakultak a szerencsétlenül jártak átramaradottjainak felszegélyezésére.

* * *

A személyi kérdés — hogy ki legyen a honvédsereg főparancsnoka — komoly nézeteltérést okozott Kossuth és a miniszterium között, Kossuth jelöltje Demszky volt, de végre is Görgey kinevezetéséhez kellett hozzájárulását adnia.

Az egyes hadtestek vezérlete jó kezekben volt. A házi lelkesedés uralkodott mindenütt s így nyugodtan lehattak az események kibontakozását.

Október hónap egyik napján Kossuth magához híretett a miniszteriumból — ez volt az első eset, hogy Kossuthal beszéltem — s felülte volna abból szót, hogy bár... mint a kormányzatot Erdélybe

a magyar hadseregben, akár bel-, akár külföldi volt a származásuk, kizárólag magyar tisztek léteztek. Világos, hogy ily bonyolódott viszonyok közt nem egy derék tiszt szívében kétely támadt az iránt, vajjon mit parancsol neki a becsület és a kötelesség? Ez azonban nem annyira forgott fenn a magyar származású tiszteknél, mint inkább ama számos osztrákoknál és más külföldieknél, kik ez idő szerint a magyar hadseregben szolgáltak és a kik a régi hűséggel a közös monarchia zászlójához ragaszkodtak. A schwechati csata és Windischgrätz proclamációja után, mely a magyarokat lázadóknak nyilvánította, csakugyan több tiszt ingadozni kezdvén, elhagyta a magyar hadsereget.

Egynéhányuk még Pesten maradt, a midőn mi kénytelenek voltunk a fővárost elhagyni. Ezentúl azonban az összes magyar hadsereg tisztikarának szelleme megbízható volt és a magyar kormány teljes mértékben számíthatott a sereg valamennyi harcosságának odaadására és aldozatkétségére. Ilyenné fejlődött és szilárdult a magyar hadsereg állapota és szelleme az események folyamán.

(Folyt. köv.)

A Hunyadiak siremlékei.

— Kivonat. —

Mikor Hunyadi János (1456 augusztus 11-én) Zimonyban örökre lehunyta szemét, hívei — Csáki Ferencz és társai — siettek hazájába, Erdélybe vinni s a gyulafehérvári Szent-Mihályról nevezett székesegyházban eltemetni. Mert tudták, hogy ez a nagy hős utolsó kívánsága, a mit egyik oklevelében is kifejezett. Mellé

küldi, Bemét pedig megbizza az erdélyi hadsereg főparancsnokságával.

Engem Bemhez osztott be, mint vezérkari főnököt s egyuttal tudatta velem őrnagygyá történt kinevezetésemet. Segédtszül Simonyi Simkót osztották be hozzám, a kit jó tulajdonságainál fogva már régebbi időkből ismertem Kossuth lelkekre kötötte, hogy azonnal utazzam el sőt még azon külön megbízást is adta, hogy Bem megérkeztéig az erdélyi hadat szervezzem s a főparancsnokságot ideiglenesen átvegyem.

A felette fáradságos szolgálát beteggé tett s csak egészségem helyre állítása után — október végén — utaztam el hadsegédemmel Kolozsvárra, a hova november 2-án vagy 3-án érkeztem meg.

Ügyünk szerencsés kimenetele iránt táplált reményekkel eltelve hagytam el Pestet s mégis csak egyszer láttam még életemben ezt a várost, ... hazámból menekülve...

Kolozsvárra megérkezve, a városban akkortájt létező egyetlen szállodában szállásoltak el.

Megérkezésem után közvetlenül tudatták velem, hogy gróf Bethlen Gergely, a Mátyás huszárok parancsnoka kíván velem beszélni.

Bethlent mint kitünő embert ismertem meg s hozzá később őszinte hű barátság is fűzött.

Régi magyar szokáshoz híven késő reggelig tartó ezimbalom és hegedű hangja mellett ünnepeltük meg a kötött barátságot.

(Folytatása következik.)

temették hasonnevű öcsese, az 1440-ben elhunyt „Joannes minor de Hunyad, miles militum“ mellé, kinek siremléket maga a kormányzó emelt. De a nagy hadverő sirja sem maradhatott soká jeltelen s Mátyás király pár év múlva a kükküllőmegyei Zsitve és Bolgács birtokát azért adományozza a gyulafehérvári székesegyháznak, „melyben — ugymond — atyja Hunyadi János kormányzó, besztercei gróf, testvére László és más boldog emlékü vérrokona nyugszik,“ hogy ott „azon oltáron, mely elébe testeik temetve vannak, naponként egy énekes és egy olvasó misét végeztesen“ a prépostság. Tehát a történelem is igazolja a hagyományt, hogy a Hunyadiak az általuk újra épített gyulafehérvári cathedrális-templomba temetkeztek, melyben siremlékeik századokon át meg voltak s táplálták a kegyeletet és hazafiságot.

Említik vagy látták a Hunyadi-sirokat idők folyamán: Janus Pannonius, Szapolyai János erdélyi vajda, Oláh Miklós esztergomi érsek, az olasz Giovannandrea Gromo, somlyai Báthory István, a hasonnevű lengyel király unokaöcsese s egy század múlva (1685-ben) az erdélyi Kreckwitz György földrajzi író is, a ki pontosan leírja a kormányzó tumbáját s még feliratát is közli, hogy nem az egykoru, XV. századi siremléket látta, azt nem tudhatta, s kételkedni eredetiségében csak kutató szellemü korunk kezdett, mely a becses emlékeket már nem eredeti helyükön találta.

A székesegyházat t. i. sok baj érte. II. Rákóczi György fejedelem idejében (1658 őszén) a tatárok teljesen feldúlták s bár a reformátusok nagyjában helyrehozták, romjaiból csak a XVIII. század közepén kelt ki ismét, midőn báró Sztojka Zsigmond erdélyi katolikus püspök (1753-ban) restauráltatta. A szanaszót hevert siremlékeket még nemeslelkü utódja, Bajtay József báró állíttatta újból fel 1766-ban a tudós Szeredai Antal prépost-kanonokkal, a ki azokat felbontatta s összeállíttatta. E hazafias ténykedéséről írt munkájában megjegyzi, hogy a kormányzó sarkophágján „semmi irás vagy jel nem találtatott, sem külsőkép, sem belsőleg, annak felbontása után,“ a mi a közvéleményt igazolta volna, hogy az Hunyadi Jánosé. S így későbbi avatatlan kezek műve az, mely az egyik emlék vánkosára a kormányzó, a másíknak oroszánjára — tehát teljesen szokatlan helyekre — fia, Hunyadi László nevét reávéste, miáltal nemcsak egy történeti falsum jött létre, hanem keletkezett egy historiai rebus is, hogy hát kit is ábrázolnak s jelölnek tulajdonképen e sokat szenvedett tumbák?

Szeredai után száz évvel 1852-ben Kővály László, 1868-ban pedig P. Szathmáry Károly jegyezte meg, hogy a Hunyadi János nevével jelölt siremlék „fedélzete — sokak véleménye szerint — újabb mű lenne aljánál,“ s hogy a tumba nem is a kormányzóé, mert rajta „oly jelek vannak, melyek a véleménynek inkább ellene, mint mellette szólnak. Napjainkban aztán 1894-től maig Varju Elemér s dr. Boncz Ödön foglalkoztak behatóbban a műemlékekkel, melyek közül a Hunyadi László nevével jelzett a kormányzójának tartják, a Hunyadi János nevét viselő sarkophág pedig valamelyik erdélyi fejedelemé, talán a Boeckay Istváné. Osztozik e telfogásban Eber László és Nagy Géza is, míg Czobor Béla s mások „most is azt hiszik, hogy a szóban forgó siremlék Hunyadi János tumbája, s hogy a Hunyadi János siremléke csak töredékeiben maradt ránk.“ Így áll ma e vitás műtörténeti kérdés, melyben minket a helyszíni megfigyelés és Izabella királyné életének s korának tanulmányozása egészen más eredményre vezetett.

Legrégibb Hunyadi János öcsésének siremléke. Kétségtelenül eredeti, autentikus XV. századi még ha 1440-es évszáma és minusculás felirata nem is lenne. Hibátlan gót izlésű, művészi becsü munka, mely nemes arányaival, jól mintázott alakjával és czímerképeivel teljesen korára vall.

Másodikul az állítólagos Hunyadi László-féle siremlék jutott a templomba, de az nem a kormányzóé s nem is XV. századi — mint hiszik — hanem János királyé s a rajta látható alak utolsó vérbeli nemzeti uralkodónkat ábrázolja. De nem öregnek s beesett szeműnek, a milyen volt, hanem férfikora teljében levő ifjunak: hosszú fonatos hajjal, szakállal, bajuszszal, csattal összefogott bő palásttal, a milyent vértje fölött életében viselt s a milyennek pecsétje mutatja. Hisz atyja s nagyatyja: Szapolyai István és Imre nádorok is vénkorukban haltak meg s siremlékeik — melyeknek hü másolata a János királyé — mégis ifjaknak ábrázolják, mert olyan volt a kor izlése di-vatja mindenütt.

Siremlékünk alakjának még koronája is volt. Kiállók részeit ugyan később letördelték, de a diadémanak még mindig látszik baloldalt három gyöngyszeme, jobboldalt két szeme. Sem Hunyadi János, sem fia László nem viselt s viselhetett koronát — még pápai felhatalmazással sem; hogy pedig ez a korona, mely másolata akar lenni a János király aranypecsétjén látható koronának — nem holmi koronás vitézsüveg töredéke, bizonyíthatja az a körülmény, hogy semmiféle hazai siremlékünkön koronát nem találunk. De bizonyítja a szemtanú Gromo pozitív följegyzése is, hogy midőn a kálvinisták 1565-ben kihányták a gyulafejérvári székesegyházból az oltárokat, fölgyújtották a két orgonát és összetörtek mindent, a mi a régi vallásra emlékeztetett, csupán három négy siremléket hagytak épségben: a Hunyadi Jánosét, Szepesi Jánosét, a jelenlegi király apját — ugymond — s még két másikat. E siremléket Gromo, mint János Zsigmond fejedelem testőrkapitánya naponta látta valahányszor urát templomba kísérte s így jól ismerte. De ismerték az erdélyiek is, mert egy 1696-iki följegyzés tanúsága szerint, a XVII. század végén megtudták, hogy János király sírköve a fejérvári templomban van, a miből természetesen arra következtettek, hogy holtteste is ott nyugodott alatta még ha lála óta.

(Folyt. köv.)

Az erdélyi róm. kath. világi- és szerzetes papság

az 1848—49-iki szabadságharcz alatt.

(Folytatás.)

11. *P. Barlocz Sándor*, szül. a székelyföldön 1811-től, minorita áldozár; az aradi minorita-háznál káplán volt a szabadságharcz alatt. — Ő nemzetünk életében egyik legszomorubb gyászesetnek, az aradi vértanú kivégeztetésének volt élettanuja. Ő gyóntatta meg s lát el utolsó lelki vigasztalással, az aradi vértanúk közül, midőn azok indultak a veszthely felé Schweidel József és Török Józsefet. Schweidel neki átadott nejének kébesítés végett egy kis zacskó aranyat, fiának pedig egy fekete kis keresztet; a mit ő a legnagyobb szolgáló készséggel kézbesített is mind a kettőnek. Török ped

nejének átadandó levéllel bizta meg. — Bardocz S. végezte a kivégzés éjjelén gr. Vécsey holttestének beszéltetését is. Hazafias érzelme s tényei miatt felügyelet és zaklatásoknak volt kitéve; a jelzett események után pedig folyton félt, hogy befogják s elzárják, mind addig, a míg Aradról eltételezt. Megh. Kolozsvárt, mint a szent-péteri templom lelkésze 1891. jan. 3-án. *)

12. *Bartalis Kriszta*, sz. 1822 febr. 28-án, sz.-ferenczrendi III. év. theologus, deési nemzetőr.

13. *Bartha Márton*, sz. Cs.-Tusnádon 1824 nov. 10-én. Mint III. év. theol. lépett a honvédek közé és 1849-ben Szász sebes melletti mint 11. honv. zászlóalj örömmester (némaelyek szerint Dévánál) harcban elesett. Honszerelmét kiomló piros vérével pecsételte meg.

14. *Emedek István*, 1848-ban szebeni gymn. pap-tanár volt s mint ilyen a honvédséghez ment át. A 11. zászlóalj kiegészítő részénél hadnagy volt. Most nyug. törzsv. irodaigazgató, a esiki honvéd egyeslet elnöke.

15. *Benkő Pál*, sz. Kézdi-Vásárhelyt 1822 febr. 6-án, jobbagytelki plébános. Kádár József által kiadott „Belső-Szolnok- és Dobokamegye története 1848—49.“ című műve 227 s a „Honvédek-Névkönyve“ 107-ik lapján, mint tábori lelkész s százados említették. Él mint gyergyó-kilyénfalvi nyug. plébános és tiszt. főesperes.

16. *Betegh Imre*, sz. Gyergyó-Ujfaluban 1818 okt. 3-án, gyulafehérvári gymn. tanár, subregens és actuarius. A gyulafehérvári nemzetőrök között mint közvadász szolgált. 1848 okt. 21-én reggel fölöttör Munzáth Béla es. k. főhadnagy, Frink Amos püspöki majeros fia és Fogarasi Mihály kincstári hajósmester vezérlete alatt, egy nagy oláh-tábor Gyulafehérvárra iszonyu lármával rontván, — a vár alatt több épületet meggyújtott, a piacon összesorakozott városi nemzetőrséget*) megtámadta. A midőn nem sikerült bekérni, Czirlea Samu tizedes vezényletére sortűzet adott s mintegy 29 halott és 150 sebesült hullott el a támadók közül, kik szíjjel futottak, többen a várba menekültek. Betegh ezen alkalommal, midőn egy oláh lándzsás fülét megsebezte, azt átszurta, egy másikat, ki baltával rontott rá, keresztül lötte. E győzedelmes csata után Hórák várparancsnok felszólítására, mint fennebb említettük, a fegyvert letették a nemzetőrök azon feltétel mellett: hogy a város őrizetére császári fegyveres-erőt adjon. A mi meg is adatott. Betegh, hogy az elfogatást kikerülje, Gyulafehérvárról azonnal elmenekült. Azonban a fogságot a szabadságharc megszünte után ki nem kerülhetette. Megh. 1897-ben mint gyergyó-remetci esperes-plébános.

17. *Biró Miklós*, sz. 1828. jul. 16-án. Mint II. éves theologus honvéd lett s a 11. z. aljban mint főhadnagy küzdött a hazáért. Jelenleg Nagy-Enyeden ügyvéd.***)

18. *Bodnár Lajos*, szül. 1798 okt. 13-án. Nagyági esperes-plébános, tiszteletbeli kanonok. 1848—49-ben a hazafiság konfesszorságán keresztül ment, különösen Zalathna pusztulása gyászos napjára 1848 okt. 23—24-én, a templomba menekült magyarságnak valódi vigasztaló angyala volt. Sok szenvedés és meghurczolatásnak volt átélője az oláhok által.

19. *Bodó Ayacynth*, sz. 1816. jun. 28-án, esik-

solmyói gymn. sz.-ferenczrendi szerzetes tanár. E hazafias érzelmű tanárnak Csikben a szabadságharc idejében szereplése dicséretet érdemel ki. Megh. 1872. nov. 27-én Brassóban mint Luard. et defin. emerit.

20. *P. Bodó János*, sz. Cs.-Tusnádon 1815 tájt, sz.-ferenczrendi szerzetes, Csik-Solmyói gymn. poet. professor. Politikai fogoly volt M.-Vásárhelyt és Gyulafehérvárt****),

21. *Bodó Miklós*, sz. Kászon-Impérben 1824. márcz. 29-én mint II. év. theologus honvéd lett. A szabadságharc után visszament a szerzetbe; áldozóvá szenteltetvén, gymn. tanár, azután Lector Theol. SS. Laurdián, Cone definitor, Custos Prov. lett.

22. *Both Ferencz*, sz. Csik-Dánfalván 1825 szept. 8-án. II. éves theol. 1849 tavaszán lépett a honvédek közé. A tölgyesi-szoros védelmére kirendelt gyergyói tartalék-zászlóaljnál Magyary Ferencz őrnagy irodájában szolgált mint örömmester, míg a muszkák betörésével Gál Sándor székely hadparancsnok Gyergyóból a zászlóaljat Csikba kirendelte; mikor alhadnagyságra léptettetett elő. 1849-ik évben a papnöveldebe vissza nem mehett, mert ugynevezett „Certificatja“ nem volt, illetőleg „Purifications-Scheinja“ mit csak 1850 márcz. 12-én kapott meg. Ennek alapján August várparancsnok megengedte, hogy a várban hittudomány tanulását folytathassa. 1850-ik tanévben tanuló társaival a III. évi theologiai kurzust rendszeren hallgatta, de ez évben a negyedik évi tantárgyából is vizsgát állván ki, pappá szenteltetett — Él jelenleg Gyergyó-Szárhegyen mint ez. kanonok, főesperes és plébános (Honv. Névk. 107. l.) 1902-ben pápai praetullussá nevezte ki XIII. Leó pápa.

23. *Buzás Mihály*, sz. Csik-Sz.-Mihályon 1831 szept. 29-én. A 12-ik honvéd zászlóaljnál tizedes volt. Jelenleg tiszt. kanonok, főesp. csik-sz.-mártoni plébános (Honv. Névk. 107. l.). Igazolt honvéd tizedes. Mindvégig Bemnek vezérlete alatt küzdött, Beszterecz mellett négyszer, Csucsá és Teke mellett egyszer-ször. Szász-Régennél megsebesült.

24. *Csathó József*, Baróthi plébános, nagy hazafi, miért fogságot is szenvedett. Később főesperes lett.

25. *Dr. Cziriel Antal*, sz. Csik-Szent-Györgyön, hittudor, gyulafehérv. egyháztört. és jogtanár, szentszéki ülnök, maros-portusi helyettes plébános. Mint áldozár nem tehetvén hazájának fegyveres szolgálatot, de a magyar sz. ügynek nagy szolgálatokat tett tollal, néphez intézett lelkesítő és buzdító szavaival. Őt Gyulafehérvárt az osztrák katonatisztek „Kiesi Kossuthnak“ nevezték; Fehérvárt nem maradhatván, Offenbányára tétetett ki. Megh. 1873 jun. 2-án, mint nyug. udvarhelyi gymn. és növelde igazgató.

26. *Daragits István*, sz. 1815 ápr. 23-án. 1849-ben kereszturi plébános, kormány biztos.

(Folyt. köv.)

Gyászrovat.

Csákly János. Az alábbi gyászlapot vettük: Özv. Csákly Jánosné szül. Popovics Mária ugy maga, valamint gyermekei: Ida, Ilona, Laezi, továbbá számos rokonok nevében is megtört szívvel tudatják a feledhetetlen jó férj, a legjobb édes apa, illetve rokon: Csákly János Vésztő község 48 évig volt községi orvosának, 48—49. évi honvéd főorvosnak, az arany érdemkereszt tulajdonosának folyó hó 22-én reggeli 4 órakor életének

*) 1848—49. Tört. Lapok. 1892. évf. 8. l. 1893. évf. 26—27. l.

**) Mintegy 450-en voltak katona fegyverrel felfegyverkezve: kik közül 150 vadász volt. A csata alkalmával 82 volt jelen. A főbb tisztjeik voltak: Fogarassy Antal, Dánffy Károly, Jenei József, Kovács Elek. Zenekara 24—28 emberből állott.

***) Honvéd-Névkönyv. 9. l.

****) 1848—49. Tört. Lapok 1896. évf. 153. l.

80-ik, boldog házasságának 42-ik évében, hosszas szenvedés után történt gyászos elhunytát. A megboldogult drága halott porai folyó hó 24-én, d. e. 10 óraker fogtak a vésztői sirkertben a gör. n. egyesült szertartás szerint az örök nyugalomnak átadni. Vésztőn, 1902. decz. 22-én. Béke lengjen drága porai felett!

Frideczky Lajos, a szabadságharc egyik jeles katonája, meghalt Holttestét deczember 4-én helyezték örök nyugalomra a gortva-kisfaludi temetőben. Az elhunyt mint Nógrád vármegye első aljegyzője kezdte a közpályát. 1844-ben követ volt a pozsonyi diétán, két évvel később Nógrád vármegye főjegyzője lett. 1848—49-ben a nógrádi kerület követje volt, a téli hadjárat alatt pedig kormánybiztos Görgey táborában. Ő fogalmazta a híres váci proklamációt s tagja és jegyzője volt ama parlamenti bizottságnak, mely a szent koronát átvette. Látta Lamberg gróf meggyilkolását s mint szemtanu később a haditörvényszék előtt igazolta a gyilkossággal vádolt Balogh János képviselőtársát. A világsi napok után elfogták Frideczkyt és Pozsonyba vitték, de néhány hónapi fogság után Ghyeczy Kálmánnal együtt elbocsátották. Frideczky azután birtokán internálva élt. 1860-ban régi kerülete ismét kövétté választotta, hét évvel később Nógrád vármegye első alispánja, majd 1872-ben a balassagyarmati kir. törvényszék elnöke lett. Tizennyolc évi szolgálat után vonult nyugalomba. Frideczky személyes jóbarátja volt Deáknak, Lónyainak, Pázmándynak, Csányinak, Vukovicsnak, Telekinek, Madáchnak, Somssich Pálnak; Wenckheim Bélának, Urményinek, Zichy Károlynak stb. Az elhunyt, ki állandóan megtartotta függetlenségi nézeteit, sok iratot hagyott hátra, a melyekben újabbkori történetünk sok, még eddig nyilvánosságra nem került adata van. Halála előtt ez iratok sajtó alá való rendezésével vejt, Adorján Lőrinczet bízta meg, a kinek sok más, kegyelettel őrzött relikvia közt átadta Batthyány, Lajos szivartárczáját is, a melyet a vértanu kiégzése előtt a siralomházban gyóntatójának adott. Frideczkynek érdekes, régi családi okmányai, könyvei, képei voltak, a melyeket már évekkal ezelőtt részben barátjának, Nagy Istvánnak, részben pedig a Nógrád vármegyei Muzeyumnak adott. Frideczkyvel ismét fogott a negyvennyolcas törvényhozók gyér csapata, ma már csak Ivánka Zsigmond, a két Madarász, Bíró Antal, Bittó István és Szontágh Pál élnek. Az elhunyttal kihalt családjának tereskei ága

Jankura György. Egy hófehér haju, toprongyos öreg ember holttestére találtak decz 20-án reggel a Branyiszkó hegyen levő honvédelemk tövében. A nála levő iratokból kitűnt, hogy az elhunyt Jankura György 48-as honvéd, aki, mióta munkaképtelen lett — koldulásból tartotta fenn magát Valószínű, hogy az öreg vándorlása közben a honvédelemknél pihenőt akart tartani s ott megfagyott.

Csetneki Jelenik Zsigmond dr. 1848—49-iki honvédfőhadnagy, királyi tanácsos, a Ferencz József kereskedelmi kórház igazgatója deczember 6-án, életének hetvenkettedik, boldog házasságának harminczötödik évében meghalt Budapesten. Az elhunyt a főváros egyik legrégebbi gyakorló orvosa volt. Hosszu éveken keresztül önzetlennül szolgálta a főváros különböző jótékony intézeteit, ugymint a kereskedelmi kórházat, az evangélikus árvaházat és a pesti jótékony egyesületet. Jelenik Zsigmond drt. deczember 9-én délután harmadfél óraker temették el a I. Tudor-utca 5. számú házából. Elhunytát özvegye, született Fabiny Ilona, gyermekei és kiterjedt rokonság gyászolja.

Jókai Károly meghalt. Koszorus írónkat, Jókai Mórt gyász érte: testvérbátyja, Jókai Károly, a Pápa

melletti Hadhalom községben meghalt. Nyolczvankilencz esztendő volt az elhunyt, a ki végigküzdötte az egész szabadságharcot, majd pedig vezetője volt a komáromi árvaszéknek. Komárom mellett, Ekel községben birtoka is volt, de a hogy megöregedett, Pápára ment lakni s ott töltötte élte alkonyát szelid nyugalomban, leányának, Ibász Lajosnénak házában. Mindenki szeretete a kedves, jószágos öregurat, a ki meglepően hasonlított öcsésére. Budapestre gyakran feljött, hogy meglátogassa öcsését és leányát, Jókai Jolánt, a ki Hegedüs Sándor volt kereskedelmi miniszter felesége. Rendkívül szerette családját s nagy öröme volt, a mikor unokáját, Hegedüs Lorántot Pápa városa egyhangulag megválasztotta országgyűlési képviselőnek. Annak idején a választópolgárok az új képviselő tiszteletére lakomát is rendeztek, a melyen megjelent az öreg Jókai Károly is és humoros felköszöntőt mondott. Jókai Mór meleg szeretettel ragaszkodott bátyjához, kinek halála híre nagy fájdalmat borit lelkére. Az agg költőt annyira lesújtotta bátyja halála, hogy most fekvő beteg. A koporsóra koszort küldött ezzel a fölirással: Szeretett, felejthetetlen Károly bátyánknak — Móríc és Bella. Jókai Móron, továbbá Hegedüs Sándoron és feleségén kívül az elhunyt öregurat fia, Jókai Géza, öt unokája és két dédunokája gyászolja, utóbbiak Hegedüs Loránt képviselő gyermekei. Hegedüs Sándor családjával elutazott Pápára a temetésre.

Kalinovics Zsófia halála. Temesvárról írja tudósítónk, hogy ott 93 éves korában meghalt özvegy Kalinovics Zsófia, a ki a szabadságharc alatt férfiruhában küzdött Vécsey tábornok hadosztályában. Számos csatában vett részt és vitézül helyt állott a golyózápor közepette is.

Kallinger Zsigmond, a ki a szabadságharcban mint ezredorvos vett részt, decz. 22-én 90 éves korában meghalt Szentesen.

Kerékgyártó Árpád halála. A tudomány egyetem egyik legérdemesebb, legrégebb tanára, a kiváló történettudós s az ifjuság egyik legmelegebb szivü barátja, Kerékgyártó Alajos Árpád decz. 15-án 84 éves korában elhunyt. Halálát hosszas betegség előzte meg, amelynek szenvedéseitől váltotta meg a ritka jó embert s kitűnő tanárt a könyörület halál.

Életrajzi adatait a következőkben adjuk:

Kerékgyártó Alajos Árpád, magyar művelődés-történetirő, 1818 junius 19-én Jászberényben született. A gimnáziumot Budán és Jászberényben végezte, a bölcsészeti, jogi és államtudományi tanfolyamokat (1833—38) a pesti magyar királyi tudományegyetemen végezte és 1842-ben ügyvédi oklevelet nyert. 1843—44-ben, mint a pesti követek segéde volt a pozsonyi országgyűlésen. 1849-ben törvényszéki tanácsnok. Ez állásáról azonban Haynau bevonulása után le kellett köszönnie s ekkor ügyvéd lett. 1861-ben Pest helyettes polgármestere volt. A magyar tudományos akadémia 1861-ben választotta meg levelező tagjává, 1864-ben a budapesti tudományegyetemen a világ- és magyar-történelem, történelmi enciklopédia és módszertan helyettes-, 1866-ban pedig rendes tanárává nevezték ki, 1869-ben tiszteletbeli doktori címet kapott.

Kertész Ignác 1848—49-iki honvéd, nyugalmazott mérnök deczember 7-én Erzsébetfalván, kölcei Kende Kamil volt országgyűlési képviselő és kormánybiztos villájában meghalt. Az elhunyt résztvett a váci ütközetben és Komárom védelmében is.

Krenosz Károly nyugalmazott altábornagy, mint Sopronból jelentik, meghalt decz. 20-án 74 esztendő korában. 1848-ban soproni evangélikus liceumi tanuló-

társaival beállt honvédnek s Világosnál szintén letette a fegyvert. Bár tiszt volt, büntetéséért az osztrák hadseregbe osztották be közlegénynek. Krenosz aránylag gyorsan haladt és már fiatal korában érte el a tábornoki rangot.

Marillay Károly halála. Özv. Marillay Károlyné szül. Pap Juliska fájdalmas szívvel tudatja, hogy forrón szeretett férje Felsőszilvási Marillay Károly 1848-as honvéd-huszár, Szolnok-Doboka megyei nyug. árvaszéki főnök december hó 19-én este fél 7 óraker, életének 75-ik, boldog házasságának 20-ik évében, hosszas szenvedés után jobblétre szenderült. Hült tetemeit 1902. decz. hó 21-én d. u fél 3 óraker szentelték be és a helybeli róm. kath. sirkertbe helyezték örök nyugalomra.

Pajkossy László, Zemplénum megye nyug. utbiztosza meghalt decz hó 19-ikén Koskóczone. Az elhunyt mint az ungvári gör. kath. papnevelő intézet hallgatója lépett be 1848 decemberében honvédnek. Részt vett a kassai s Munkács mellett a podheringi ütközetekben a 2. zászlóaljnál mint őrmester s végigküzdötte a szabadságharcot egészen a zsbóbi fegyverletételig Kazinczy alatt.

† Bartók Lajos.

Bartók Lajos író, a Petőfi-Társaság alelnöke életének 52-ik évében Budapesten december 31-én elhunyt.

A megboldogult elhunytát a Petőfi-Társaság a következő gyászszédulán jelentette:

„A Petőfi-Társaság pótolhatatlan veszteségétől lesújtva, gyászba borult szívvel jelenti, hogy érdemes és sok éven át buzgó alelnöke, Bartók Lajos 1902. december 31-én reggel 7 óraker, munkás életének 52-ik évében, rövid szenvedés után jobblétre szenderült. A megboldogult hült tetemeit 1903. jan. 2-án délután 3 óraker szentelték be a róm. kath. egyház szertartása szerint a kerepesi-uti halottsházba és onnan hozzátartozói, barátai és tisztelői végső nyugalóhelyére kísérték. Az elhunytat nem csupán Társaságunk gyászolja, hanem gyászolják mindazok, kik benne mélyérzelmű lírai költőt, a szép, jó és igaz lángoló szeretetétől áthatott drámaíró, a nemzeti eszmék fáradhatatlan bajnokát ismerni és tisztelni tanulták. Budapesten, 1902. december hó 31-én. Áldás és béke lebegjen porai felett!”

A kolozsvári országos történelmi ereklyemúzeum részvéte.

Bartók Lajosnak, a Petőfi-Társaság munkás alelnökének halála fájdalmasan érinti az erdélyi részeket, amelynek bércei között a közhit szerint Petőfi hamvai pihennek. E fájdalomnak ad kifejezést az alábbi levél, melyet a Kolozsvárt székelő Országos Történelmi Ereklye Múzeum Jókai Mórhoz, mint a Petőfi-Társaság elnökéhez intézett. A levél szó szerint így szól:

Mélyen Tisztelt Elnök Ur!

Szívünk leirhatatlan fájdalmával vettük a megrendítő gyáshírt, mely Bartók Lajosnak, a Petőfi-Társaság alelnökének szomorú halálát közölte.

Alig találunk szavakat arra, hogy a súlyos veszteség felett érzett bánatunkat leirjuk.

Bartók Lajos a nemzeti eszméknek olyan apostola volt, a milyen, fájdalom, ebben az országban igen, igen kevés van. Ő lángelméjének egész erejét, nemes szívének minden dobbanását, életének minden percét és agyának minden gondolatát arra szentelte, hogy azzal hazájának függetlenségét szolgálja és a magyar nemzet közművelődését előbbre vigye. Mindezekért cserében, a magyar nemzet jobbainak mély tiszteletén és szeretetén kívül, fájdalom, a jeles költő a hazától életében nem nyert semmit.

Most, midőn a Petőfi-Társaság jeles és korán letűnt alelnökének frissen hantolt sírja előtt állunk, megjelenik lelki szemünk előtt az ő rokonszenves alakja, az ő munkálkodni nem szünő egyénisége. Hazarésznünk, az erdélyi részek is, sokat köszön Bartók Lajosnak. A fehéregyházi honvédsírokhöz ő szervezte, ő vezette azokat a kirándulásokat, a melyekben a hazafiak és honleányok, száma nézve 50.000-et meghaladva, zárandokcsapatokban jelentek meg a hajdani harcztér egykor vérről áztatott mezőin, hogy lerójják a tisztelet és kegyelet adóját a nemzet és a magyar szabadság ötven év óta pihenő lángelkű lantosának, Petőfinek és hős társainak hamvai fölött.

Bartók Lajos azonban nemcsak ünnepet rendezett a nemzet számára a költő és hősi halállal elesett társai sírja fölött. Évek kitaró munkáját áldozta és szentelte annak, hogy a fehéregyházi sírok ne legyenek a feledékenységnek átadva. Dolgozott, lelkesített, közbenjárt és irt e hősök emléke érdekében. A Petőfi-ház létesítése szintén kedvencz eszméje vala. A közügyek által felaprózott szabad idejéből erre is tudott időt szakítani. — Költői lelkében Petőfi emlékezetének örök időkig való fentartására egy, a nemzet szeretete és áldozatkésztsége által létesülő impozáns Pantheon lebegett.

És most, munkája közepette, férfikora delén ragadja el a könyörtelen halál, éppen azon a napon, a melyen az ő nagy eszményképe, Petőfi Sándor ezélett nyolczvan esztendővel született.

E nevezetes napon a két költő lelke találkozik a hit eszményi világában, s mi, a kik itt maradtunk, szívünkben és lelkünkben keserűséggel eltelve tapasztaljuk, hogy a nemzet jobbjai és lángoló lelkű apostolai napnap után egyenkint tűnéznek el.

Abban a mély bánatban tehát, mely a Petőfi-Társaság tagjának keblét áthatja, múzeumunk összes tagjai, bércezes hazarésznünk minden nemzetünkért hűen érző fia, fájó részvétellel osztozik.

E részvétiratot az ereklye-múzeum igazgatósága részéről aláírták: Szvacsina Géza, kir. tanácsos, polgármester Kolozsvár város, mint a múzeum védnöke nevében, Szigethy Miklós nyug. ezredes, a vörössapkás 11. zászlóalj őrnagy, mint t. elnök, Deáky Albert elnök, Hory Béla és Nagy Pál 48-as főhadnagy alelnökök, Kuzskó István a múzeum igazgató őre, Debreczeny Béla jegyző és Bagaméry Zsombor pénztárnok.

(A temetés.)

Uj év napján délután 3 óraker temették el Bartók Lajost a kerepesi-uti temető halottas-házából általános részvét mellett.

A temetésen az író- és művészvilág, az elhunyt rokonai, barátai teljes számban megjelentek. A halottas ház terme, ahol Bartók kiterítve volt, a gyász, a szomorúság igaz képét mutatta; a drága, díszes koszorúknak egész halmaza fődte a koporsót.

A gyászszertartást Rostaházy Kálmán I. kerületi plébános végezte fényes segédlettel. A szertartást az Operaház énekkarának gyászéneke nyitotta meg, mely után Rostaházy még egyszer beszentelte a halottat. A koporsónál a Petőfi- és Kisfaludy-Társaság nevében: Abrányi Emil mondott megható, szomorú gyászbeszédet.

Csak nem régen jött haza — ugymond — külföldi utjáról, most újból utazik a szomorú végtelenségbe.

Borongó lelke az utazásban keresett megnyugvást.

A természet-imádás, szabadság-szeretet, nemzeteinek hánytvetett sorsa jellemezte működését. Költészetében mindenütt kidomborodott az az egyéni vonás, a mely különösen drámaiban nyert nagyszerű kifejezést. Itt hagyott bennünket, elutazott újra, hogy vissza ne térjen. Azonban most az utjában ba-

rátai könyei, szeretete kíséri. Nem vitte el magával a kieneses podgyászt, itt hagyta nekünk nagy örömnökre. Bölcsőjében a költészet géniusza avatta fel, másodsorú most a pap, aki az utolsó útjában látja el a halotti szentségekkel. Meghatóan apostrofálta működését, pályáját. Abrányinak utolsó „Isten veled” bucsuszava zokogásban fult el.

Siratta kollegáját, jó barátját. — A beszéd nagyon meghatotta a gyászoló közönséget. Könyvek gyűltek a szemekbe, a részvétnek igaz, őszinte könyüi. A remek gyászbeszédet minduntalan megszakította testvérének fuldokló zokogása.

Azután Somló Sándor helyezett koszorut a koporsóra és mondott gyászbeszédet a Nemzeti Színház tagjainak nevében. Bartókban a színház örökre elvesztette felejtethetetlen dramaturgját, jeles történeti színműíróját. Alighogy elkészült nagy történeti darabjának, a „János király”-nak és Mohácsnak hatalmas bevezetése, a nagy munkát nem tudta befejezni, a halál lesújtott reá, hogy örökre elnémuljon.

A beszéd után a gyászmenet megindult a sírhely felé. Ott még egyszer beszélt Rostaházy plébános a halottat; az Operaház énekkara pedig megható gyászdalt adott elő.

Jelen voltak: Bartók Antal, Volkenberg Károly, özv. Bojtor Károlyné, édes anyja betegsége miatt nem vehetett részt a temetésen. Azonkívül megjelentek még: Apponyi Albert, a képviselőház elnöke; Wlassics Gyula, Láng Lajos miniszterek; Gulner Gyula államtitkár, Berzeviczy Albert, Zichy Géza gróf, Holló Lajos, Lovászy Márton, Polónyi Géza, Bartha Miklós, Molnár Jenő, Rákosi Viktor, Nessi Pál, Szathmáry Mór, Váradi Károly országgyűlési képviselők; Szana Tamás, Emich Gusztáv udvari tanácsos, a Nemzeti Színház tagjai teljes számban stb.

Koszorut helyeztek az egyes fővárosi napilapok szerkesztősegei, köztük a „Magyarország” szerkesztősege egy hatalmas koszorut: „Felejtethetetlen volt munkatársunknak” felirással, azonkívül a politikai pártok közül a Szederkényi elnöklete alatt álló függetlenségi és 48-as párt.

A gyász impozáns és megható volt. A temetésen résztvevő nagyszámu gyászoló közönség őszinte részvéttel siratta el a nagy költőt, a nagy hazafit.

KÜLÖNFÉLÉK.

Asztalos Sándort, Arad védőjét hazahozták. Aradon mozgalom indult meg, hogy Asztalos Sándor 48-as honvédőrnagynak, Arad város hős védőjének hamvait, melyek Svájcban, Genfben nyugosznak, hazaszállítsák és Aradon helyezték el, megfelelő méltó helyen. Asztalos Sándor tudvalegleg Arad megmentőjeként szerepelt a szabadságharc történetében. Arad város a legszorultabb helyzetben volt, s már-már végveszély fenyegette, mikor Asztalos Sándor őrnagy honvédeli élén betört a városba s helyreállította a rendet. Asztalos Sándor baljában a ma is ereklyeként őrzött honvédzászlót tartotta, mikor kivont karddal diadalmasan benyomult a városba. A vitéz szabadságharcos azután nemsokára 1857. február 17-én pisztolypárbaj áldozata lett és Genfben temették el. Székely Salamon főreáliskolai tanár mostanában írt Genfbe egy ottani francia temetkezési intézethez, felvilágosítást kérve, hogy milyen nehézségekbe ütköznék a szabadságharcos hamvainak hazaszállítása. A temetkezési vállalatától már megjött a válasz, mely magyar fordításban így szól:

Teljes bizonyosságot szereztünk boldogult Asztalos Sándor sírjának hollétééről. Abban a síngödörben külön-

féle esontvázak vannak összekeverve, mert utólag ugyan abba a sírba még két embert temettek. De ezek kisebb termetűek voltak, s egy orvosnak könnyű volt elkülöníteni, illetőleg összeállítani Asztalos Sándor maradványait

Ha ön ezek után is ragaszkodik szándékának megvalósításához, szívesen állunk rendelkezésére s mindentőlünk telhető el fogunk követni, hogy ebben a tekintetben szolgálatára lehessünk s törekvését megkönyítsük. Fogadja uram legszívélyesebb üdvözlötünket

Jules Bonet.

A hamvak hazaszállításának költségeit közadakozás útján akarják összegyűjteni.

Haynau és Rüdiger. Szabadságharcunk legsötétebb napjait érdekesen eleveníti föl mostanában egy szentpéterii tudományos folyóirat: a Ruszkaja Sztarina (Odon Régiségek). Az orosz ármádia egyik nyugalmazott főzrtisztje mondja el a lázadók harcának, mint a szabadságharcot nevezi, szomorú epizódjait, amiket még nem jegyeztek fel a dicsőséges idők krónikásai. A világi gyásznapról emlékezve, elbeszéli, hogy mikor a honvédek lerakták a fegyvert, Rüdiger tábornok, a orosz sereg vezére, a magyar nemzet hősiessége iránt való tiszteletének kifejezésésképen a magyar tiszteknek meghagyta fegyvereiket. Erről az elhatározásáról kötelességszerűen értesítenie kellett az osztrák hadsereg főparancsnokát s ezt a feladatot a kurlandi származású Köchli őrnagyra bízta, a ki személyesen vitte meg Haynau-nak a fővezér üzenetét. Mikor Haynau végigfutotta az orosz tábornok levelét, idegesen elsápadt, majd borzasztó gonosz vonás öntötte el arcát, s szájrángatódni kezdett:

— Megfoghatatlan, megfoghatatlan! — kiabált magánkivül — ezeknek a susztereknek meghagyni a kardot! Meg kell tébolyodnom!

Köchli őrnagy, aki átértézte, hogy Haynau kitörését az oroszokat illető szemrehányás, nem habozott a válaszal

— A magyar tisztnek semmi esetre sem suszterek. Azok nemes katonák.

Haynau toporzékolt dühében.

— Mit ért ön az alatt, hogy nemes katonák?

— Nemes az, — volt a felelet — aki fegyvert visel és megveri az ellenséget. Miután a magyar önöket többször elpáholták, tökéletesen nemes embereknek kell őket tartanom.

A vértanuk hóhérja halálsápadtan pattant föl helyéről. Halk, szakgatott hangon szólalt meg:

— Ilyen durva magaviselet az osztrák főparancsnokkal szemben, példás büntetést érdemel. Meg fogom kérni Rüdiger tábornokot, hogy vonja őnt felelősségre

Asztalához ült és levelet írt az orosz fővezérnek elpanaszolva a történeteket. A levelet magának Köchli őrnagynak kellett tábornokához vinni. Rüdiger kérdőre fogta követjét:

— Mondd el őszintén, miféle gorombaságot mondál Haynau-nak?

Az őrnagy fölháborodva beszélte el a jelenetet, hangsúlyozta, hogy mint katonának a leigázott ellenfelek iránt ezzel a fellépéssel kellett tiszteletét kifejezni. Rüdiger generális mosolyogva fordult sarkon, a legközelebb való alkalommal Köchli őrnagyot küldte követségbe az osztrák fővezér sátrába.

Igy mondja el ezt a nevezetes és eddig ismeretlen epizódot az orosz tiszt, aki ezzel a megemlékezésével is tanúságot tesz róla, hogy a fehér császár katonái ama szomorú időkben igazán megbecsülték vitézségét magyarnak.

Főmunkatárs: Dr. Strasser Mihály.